

BELGISCHE SENAAAT

ZITTING 1995-1996

19 JUNI 1996

Voorstel houdende instelling van een parlementaire commissie van onderzoek naar de moord op tien Belgische blauwhelmen en de voorbereiding van de volkenmoord in Ruanda

AMENDEMENTEN

Nr. 1 VAN DE HEER **DESTEXHE**

Artikel 1

In het eerste lid van dit artikel tussen de woorden «tien Belgische blauwhelmen» en de woorden «zijn vermoord» de woorden «en Belgische burgers» invoegen.

Nr. 2 VAN DE HEER **DESTEXHE**

Art. 2

In dit artikel de woorden «negen leden» vervangen door de woorden «elf leden.».

Verantwoording en nieuwe toelichting

Er zijn vier nieuwe gegevens die deze amendementen rechtvaardigen:

— de werkzaamheden van de Commissie voor de Buitenlandse Aangelegenheden;

Zie:

Gedr. St. van de Senaat:

1-259 - 1995/1996:

Nr. 1: Voorstel.

SÉNAT DE BELGIQUE

SESSION DE 1995-1996

19 JUIN 1996

Proposition visant à instituer une commission d'enquête parlementaire sur l'assassinat de dix casques bleus belges et sur la préparation du génocide au Rwanda

AMENDEMENTS

N° 1 DE M. **DESTEXHE**

Article 1er

Au premier alinéa de cet article, insérer les mots «et des civils belges» entre les mots «dix casques bleus belges» et le mot «ainsi».

N° 2 DE M. **DESTEXHE**

Art. 2

À cet article remplacer les mots «neuf membres» par les mots «onze membres.».

Justification et nouveaux développements

Quatre éléments nouveaux justifient ces amendements:

— les activités de la Commission des Affaires étrangères;

Voir:

Document du Sénat:

1-259 - 1995/1996:

N° 1: Proposition.

- een nationale petitie;
- het proces-Marchal;
- nieuwe feiten.

1) De werkzaamheden van de Commissie voor de Buitenlandse Aangelegenheden van de Senaat

Om de verwerping van de motie-Destexhe, Devolder en Dardenne te rechtvaardigen, verklaarde de heer Mahoux, de enige spreker van de meerderheid, in de plenaire vergadering het volgende:

«Iedereen wil de waarheid kennen over deze zaak. Daartoe bestaan verschillende middelen (...). De betrokken ministers zijn door de Commissie en haar voorzitter aangezocht. Ik veronderstel dat dit in de huidige stand van zaken gebeurd is aangezien wij in werkelijkheid sinds de maand december voorgesteld hebben generaal Dallaire aan te schrijven om hem op te roepen in de Commissie voor de Buitenlandse Aangelegenheden.

Wij hebben de betrokken ministers verzocht de stukken te bezorgen die zij in hun bezit zouden hebben en die de Commissie inzicht kunnen verschaffen. Het gaat er dus om de waarheid zelfverzekerd en waardig tegemoet te treden.

Ik denk dat dit de wens is van de Commissie voor de Buitenlandse Aangelegenheden en eveneens, zo veronderstel ik, van een zeer ruime meerderheid van de Senaat.» (vertaling van de *Parlementaire Handelingen*).

De week nadien sloten verschillende parlementsleden van de meerderheid (Hostekint,...) en van de oppositie (Verhofstadt, Dardenne, Anciaux,...) zich aan bij deze opmerking of gingen er verder op in. Bijgevolg zond de voorzitter van de Commissie, de heer Vautmans, op eenparig verzoek van de Commissie brieven naar de ministers van Landsverdediging en van Buitenlandse Zaken waarin alle bestuursdocumenten betreffende deze periode werden opgevraagd om ze aan de Commissie voor onderzoek te kunnen voorleggen.

Twee maanden later heeft de Commissie geen enkel document of antwoord ontvangen.

2) Een nationale petitie

Er is aan de Eerste minister, Jean-Luc Dehaene, een petitie bezorgd, ondertekend door 200 000 burgers. Daarin wordt de oprichting gevraagd van een parlementaire onderzoekscommissie «over de moord op de paracommando's en over de volkenmoord, de misdaden tegen de menselijkheid en de oorlogsmisdaden gepleegd in Ruanda».

Nu steeds meer gesproken wordt over het gebrek aan vertrouwen in de politieke klasse en over de kloof tussen de burgers en hun verkozenen, zou ons Parlement er verkeerdt aan doen dit verzoekschrift, dat uitgaat van een aanzienlijk aantal burgers, te negeren.

3) Het proces van kolonel Marchal

Het proces-Marchal is afgelopen. Jean-Luc Dehaene had dit proces aangehaald om zijn weigering te rechtvaardigen om een parlementaire onderzoekscommissie in te stellen. Enerzijds heeft dit proces nooit het volle licht willen werpen op de tragedie maar was het alleen de bedoeling een man, kolonel Marchal, te vonnissen in het kader van een zeer beperkte en zeer precieze beschuldiging (het feit dat hij Belgische soldaten en geen Bengalese gestuurd heeft om de eerste minister van Ruanda te escorteren). Anderzijds heeft het proces meer vragen opgeroepen dan het antwoorden heeft gegeven.

Enkele voorbeelden:

— Waarom zijn de wapens en de munitie die kolonel Marchal herhaaldelijk gevraagd heeft, niet naar Kigali verzonden? Waarom heeft hij geen enkel antwoord ontvangen op zijn verzoeken?

- une pétition nationale;
- le procès Marchal;
- des faits nouveaux.

1) Les activités de la Commission des Affaires étrangères du Sénat

En séance plénière, pour justifier le rejet de la motion de Destexhe, Devolder et Dardenne, M. Mahoux, seul orateur de la majorité déclarait:

«Tout le monde souhaite la vérité à propos de cette affaire. Plusieurs moyens existent pour ce faire (...) des demandes ont été adressées aux ministres concernés par la commission et son président. Je présume que, dans l'état actuel des choses, c'est fait puisqu'en réalité, dès le mois de décembre, nous avons suggéré d'écrire au général Dallaire pour le convoquer en Commission des Affaires étrangères.

Nous avons demandé aux ministres concernés de fournir les pièces susceptibles d'éclairer la commission qui pouvaient être en leur possession. Il s'agit donc bien d'aller vers la vérité avec assurance et dignité.

Je pense que c'est le souhait de la Commission des Affaires étrangères et, également, je présume, d'une très large majorité du Sénat.» (*Annales parlementaires.*)

La semaine suivante, plusieurs parlementaires de la majorité (Hostekint,...) comme de l'opposition (Verhofstadt, Dardenne, Anciaux,...) relayaient ou développaient cette remarque. En conséquence, à la demande unanime de la commission, le Président de la Commission, monsieur Vautmans, envoyait des lettres au ministre de la Défense et au ministre des Affaires étrangères pour réclamer tous les documents administratifs relatifs à cette période afin que la commission puisse les examiner.

Deux mois plus tard, la commission n'a reçu ni document, ni réponse.

2) Une pétition nationale

Une pétition signée par 200 000 citoyens a été adressée au Premier ministre, Jean-Luc Dehaene. Elle réclame la création d'une commission d'enquête parlementaire «sur l'assassinat des para-commandos et sur le génocide, les crimes contre l'humanité et les crimes de guerre commis au Rwanda».

À l'heure où l'on parle de plus en plus de discrédit de la classe politique et de fossé entre les citoyens et leurs élus, notre Parlement aurait tort de négliger cette requête qui émane d'un nombre considérable de citoyens.

3) Le procès du colonel Marchal

Le procès Marchal est terminé. Jean-Luc Dehaene avait évoqué ce procès pour justifier son refus de créer une commission d'enquête parlementaire. D'une part, ce procès n'a jamais eu comme vocation de faire toute la lumière sur la tragédie mais seulement de juger un homme — le colonel Marchal — dans le cadre d'une accusation très limitée et très précise (le fait d'avoir envoyé des soldats belges et non ceux du Bangladesh pour escorter le premier ministre du Rwanda). D'autre part, le procès a suscité plus d'interrogations qu'il n'a apporté de réponses.

Quelques exemples:

— Pourquoi les armes et les munitions réclamés à plusieurs reprises par le colonel Marchal n'ont-elles pas été envoyées à Kigali? Pourquoi n'a-t-il reçu aucune réponse à ses requêtes?

— Er waren verschillende Belgische inlichtingendiensten in Ruanda. Welke informatie hebben zij doorgezonden? Hoe is die informatie verwerkt?

— De ambassadeur van België in Ruanda op het ogenblik van de feiten is niet ondervraagd over zijn rol, zijn stappen en zijn optreden in de cruciale periode tussen 11 januari en 18 januari, de periode waarin een informant die nauw bij de voorbereiding van de volkenmoord betrokken is, generaal Dallaire een beschrijving geeft van de plannen ter voorbereiding van de volkenmoord en van het dreigende gevaar van de aanslagen tegen Belgische soldaten.

Er is de fax die generaal Dallaire op 11 januari 1994 naar New York verzendt, in verband met de informant die *«has been ordered to register all Tutsi in Kigali. He suspects it is for their extermination... in 20 minutes his personnel could kill up to 1 000 Tutsi»*.

Anderzijds meldt dezelfde fax dat tegen de Belgische soldaten aanslagen worden voorbereid: *«Belgian troops were to be provoked and if Belgian soldiers resorted to force a number of them were to be killed and thus guarantee Belgian withdrawal from Rwanda.»*

4) Nieuwe feiten

Op basis van de beschikbare gegevens, waarvan sommige van zeer recente datum zijn, is het mogelijk de opeenvolging van de feiten vast te stellen:

In de nacht van 10 op 11 januari stuurt Dallaire de fax d.d. 11 januari naar New York waarin hij toestemming vraagt om de wapens in de ochtend van 12 januari in beslag te nemen.

Op 11 januari antwoordt New York hem deze operatie niet uit te voeren en contact op te nemen met de President en de ambassadeurs van België, Frankrijk en de Verenigde Staten.

Op 12 januari ontmoeten generaal Dallaire en Booh Booh (de afgevaardigde van Boutros Ghali) achtereenvolgens:

1. de ambassadeurs van België, Frankrijk en de Verenigde Staten (om 10 uur)

Booh Booh stuurt het verslag van deze ontmoeting naar New York:

«They expressed serious concern about the alleged activities and indicated that they would consult with their capitals for instructions and would act accordingly.»

2. President Habyarimana (om 11 u 30)

«The president appeared alarmed by the tone of our demarche. He denied knowledge of alleged activities of the militia and promised to investigate.»

3. de leiding van de M.R.N.D. (de voormalige eenheidspartij van de president) om 16 uur

«They accused infiltrators and bandits, some wearing M.R.N.D. party insignia, to have been the culprits. We urge them to investigate the allegations.»

Het rapport van de heer Booh Booh eindigt op de volgende wijze:

«The initial feedback that we have received indicates that both the president and officials of his political party were bewildered by the specificity of the information at our disposal. The president of M.R.N.D. seemed unnerved and is reported to have subsequently ordered and accelerated distribution of weapons» ... it may force them to decide on alternative ways to jeopardizing the Peace Process ... We will continue to co-ordinate our strategies with the ambassadors of Belgium, France and U.S.A.»

— Il y avait plusieurs services de renseignements belges au Rwanda. Quelles informations ont-ils transmis? Comment ont-elles été traitées?

— L'ambassadeur de Belgique au Rwanda au moment des faits n'a pas été interrogé sur son rôle, ses démarches et ses actions dans la période cruciale entre le 11 janvier et le 18 janvier, période au cours de laquelle un informateur qui est au cœur de la préparation au génocide décrit au général Dallaire les plans de préparation du génocide et les menaces d'attentats contre des soldats belges.

Selon le fax que le général Dallaire envoie à New York le 11 janvier 1994: L'informateur *«has been ordered to register all Tutsi in Kigali. He suspects it is for their extermination... in 20 minutes his personnel could kill up to 1 000 Tutsi»*.

Par ailleurs, le même fax mentionne la préparation d'attentats contre les soldats belges: *«Belgian troops were to be provoked and if Belgian soldiers resorted to force a number of them were to be killed and thus guarantee Belgian withdrawal from Rwanda.»*

4) Des faits nouveaux

À partir des éléments disponibles, dont certains sont très récents, il est possible d'établir la chronologie suivante:

Dans la nuit du 10 au 11 janvier, Dallaire envoie le fax daté du 11 janvier à New York demandant l'autorisation de saisir les armes à l'aube du 12 janvier.

Le 11 janvier, New York répond de ne pas mener cette opération et de contacter le président et les ambassadeurs de Belgique, de France et des États-Unis.

Le 12 janvier, le général Dallaire et Booh Booh (le représentant de Boutros Ghali) rencontrent successivement:

1. les ambassadeurs de Belgique, de France et des États-Unis (à 10 heures)

Booh Booth envoie à New York, le compte rendu de cet entretien:

«They expressed serious concern about the alleged activities and indicated that they would consult with their capitals for instructions and would act accordingly.»

2. le président Habyarimana (à 11 heures 30)

«The president appeared alarmed by the tone of our demarche. He denied knowledge of alleged activities of the militia and promised to investigate.»

3. les responsables du M.R.N.D. (l'ancien parti unique du président) à 16 heures

«They accused infiltrators and bandits, some wearing M.R.N.D. party insignia, to have been the culprits. We urge them to investigate the allegations.»

Ce rapport de M. Booh Booh se termine de la façon suivante:

«The initial feedback that we have received indicates that both the president and officials of his political party were bewildered by the specificity of the information at our disposal. The president of M.R.N.D. seemed unnerved and is reported to have subsequently ordered and accelerated distribution of weapons» ... it may force them to decide on alternative ways to jeopardizing the Peace Process ... We will continue to co-ordinate our strategies with the ambassadors of Belgium, France and U.S.A.»

Op 13 januari:

— Booh Booh brengt te New York verslag uit van de verschillende gesprekken die hij de dag ervoor gevoerd heeft;

— een Senegalese V.N.-officier vergezelt de informant om na te gaan of de informatie over de geheime bergplaatsen van wapens juist is. De informant toont een wapendepot op de zetel van de M.R.N.D., de partij van de president.

Op 14 januari:

— op verzoek van generaal Dallaire ontmoet Marchal de Belgische ambassadeur om voor de informant in België politiek asiel te vragen;

— de ambassadeurs van België, de Verenigde Staten en Frankrijk (in feite de zaakgelastigde) ontmoeten president Habyarimana;

— nog op 14 januari heeft Habyarimana een telefoongesprek met de secretaris-generaal van de V.N., Boutros Boutros-Ghali.

Op 18 januari meldt de informant dat het uitdelen van de overblijvende wapens versneld is (waarschijnlijk ten gevolge van de contacten die Dallaire en Booh Booh gehad hebben met de president en de leiding van de M.R.N.D.?).

Vanaf die datum zijn de contacten met de informant verbroken.

Andere rapporten van Booh Booh en van Dallaire tonen hoe alarmerend de toestand is.

Zo schrijft Booh Booh op 2 februari 1995 naar New York in verband met president Habyarimana:

«As of date, he has not reported to us his findings nor any action he may have taken in this regard.»

en in verband met de opdracht van de M.I.N.U.A.R.:

«Each day of delay in authorizing a deterrent arms recovery operation will result in an ever deteriorating security situation and may, if the arms continued to be distributed, result in an inability of U.N.A.M.I.R. to carry out its mandate in all aspects.»

Dit verloop van de feiten toont duidelijk aan dat de inlichtingen van de informant door de V.N.-afgevaardigden en de betrokken ambassades zeer ernstig werden genomen. Booh Booh, Dallaire en Marchal waren vastbesloten om een preventieve actie te ondernemen maar zij hebben hiervoor niet het licht op groen gekregen.

Logischerwijze kan men hieruit ook afleiden dat de aanstokers van de volkenmoord ongeveer vanaf 15 januari weten dat de V.N. en de voornaamste betrokken hoofdsteden kennis hebben van hun uitroeiingsplan. Het is dan ook niet te verwonderen dat zij dubbel zo voorzichtig worden.

Andere elementen die pleiten voor een onderzoekscommissie

1) De Belgische samenwerking in Ruanda

Volgens A.B.O.S.-rapporten stond Ruanda als eerste op de lijst van de begunstigde landen van de Belgische samenwerking. Er waren honderden ontwikkelingshulpers werkzaam.

Sinds 1990, het jaar waarin de politieke crisis in Ruanda een aanvang nam, heeft dit land meer dan 7 miljard frank ontwikkelingshulp ontvangen.

1990: 1 529 miljoen frank;

Le 13 janvier:

— Booh Booh rend compte par fax à New York de ces différents entretiens de la veille;

— un officier sénégalais de l'O.N.U. accompagne l'informateur pour vérifier que ses informations sur les caches d'armes sont exactes. L'informateur montre un dépôt d'armes au siège du M.R.N.D., parti du président.

Le 14 janvier:

— à la demande du général Dallaire, Marchal rencontre l'ambassadeur de Belgique pour demander l'asile politique à la Belgique pour l'informateur;

— les ambassadeurs de Belgique, des États-Unis et de la France (en fait le chargé d'affaires) rencontrent le président Habyarimana;

— toujours le 14 janvier, Habyarimana a un entretien téléphonique avec le secrétaire général de l'O.N.U., Boutros Boutros-Ghali.

Le 18 janvier l'informateur signale que la distribution des armes restantes a été accéléré (probablement à la suite des contacts que Dallaire et Booh Booh ont eus avec le président et les responsables du M.R.N.D.?).

À partir de cette date, les contacts sont rompus avec l'informateur.

D'autres rapports de Booh Booh et de Dallaire montrent le côté alarmant de la situation.

Ainsi le 2 février 1995, Booh Booh écrit à New York, à propos du président Habyarimana:

«As of date, he has not reported to us his findings nor any action he may have taken in this regard.»

et à propos de la mission de la M.I.N.U.A.R.:

«Each day of delay in authorizing a deterrent arms recovery operation will result in an ever deteriorating security situation and may, if the arms continued to be distributed, result in an inability of U.N.A.M.I.R. to carry out its mandate in all aspects.»

Cette chronologie montre clairement que les renseignements de l'informateur ont été pris très au sérieux par les représentants de l'O.N.U. et des ambassades concernées. Booh, Dallaire et Marchal étaient déterminés à entreprendre une action préventive, mais ils n'ont pas reçu le feu vert.

On peut aussi logiquement en déduire que, à partir du 15 janvier environ, les instigateurs du génocide savent que l'O.N.U. et les principales capitales concernées ont connaissance de leur projet d'extermination. Il ne faut donc pas s'étonner qu'ils redoublent de prudence.

Autres éléments en faveur d'une commission d'enquête

1) La coopération belge au Rwanda

Selon les rapports de l'A.G.C.D., le Rwanda était le premier pays sur la liste des bénéficiaires de la coopération belge. Des centaines de coopérants y travaillaient.

Depuis 1990, date du début de la crise politique au Rwanda, ce dernier a reçu plus de 7 milliards de francs belges au titre de l'aide au développement.

1990: 1 529 millions de francs;

1991: 1 927 miljoen frank;

1992: 1 466 miljoen frank;

1993: 1 267 miljoen frank;

1994: 969 miljoen frank (tot april, de maand waarin de volkenmoord aanvangt).

Belangrijke figuren van het regime dat deze ontwikkelingsgelden gekregen heeft, zijn beschuldigd als aanstokers van deze volkenmoord. Sommigen zitten in de gevangenis.

Het is duidelijk dat een dergelijke hulpstroom voor een land waar de eerste als dusdanig door de V.N. erkende volkenmoord sinds 1945 is gepleegd, *a posteriori* enkele gewettigde vragen doet rijzen en in het bijzonder de vraag of de financiering door de Belgische ontwikkelingssamenwerking rechtstreeks of zijdelings een regime of figuren van een regime heeft kunnen versterken die, zoals gebleken is, tot een volkenmoord in staat zijn geweest.

Tal van landen (de Verenigde Staten, Zwitserland, Nederland, ...) die veel minder dan België betrokken zijn in de geschiedenis van Ruanda, hebben een antwoord op deze vraag gezocht.

Zwitserland in het bijzonder heeft besloten een onderzoek in te stellen en in het Zwitserse parlement werden talrijke debatten hieraan gewijd. In het kader van dit onderzoek zijn een honderdtal personen verhoord.

Ik voeg hierbij het mandaat van de Zwitserse studiegroep, dat aantoonde dat een land dat er minder bij betrokken is dan het onze, de moed heeft gehad om zijn beleid ter discussie te stellen.

2) Het standpunt van de heer Wilfried Martens

Gewezen Eerste minister Wilfried Martens, die tevens voorzitter is van de grootste Europese partij, de Europese Volkspartij, heeft zich herhaaldelijk uitgesproken voor het instellen van deze commissie, die naar zijn mening het enig middel is om de volledige waarheid aan het licht te brengen.

«Ik ben ervan overtuigd dat de families van de slachtoffers geen rust zullen kennen indien niet gezocht wordt naar de waarheid. En om de waarheid te zoeken was het meest geschikte middel niet een proces maar een onderzoekscommissie.»

En hij voegt er verder aan toe: «Ik ben eenmaal door een onderzoekscommissie verhoord in verband met de aankoop van jeeps. Ik meen dat het hier aangehaalde probleem tenminste evenveel aandacht verdient.» (uit *La Libre Belgique*, vertaling)

De Kamer heeft onlangs besloten een onderzoekscommissie in te stellen over het probleem van de sekten. Verdienen de moord op 10 commando's en de volkenmoord op honderdduizenden personen niet een soortgelijke behandeling?

Besluit

Een onderzoekscommissie heeft tot doel de hoofdrolspelers van de gebeurtenissen te verhoren en niet *a priori* beschuldigingen uit te spreken tegen wie dan ook. Door de huidige blokkering blijft een klimaat heersen van gerechtvaardigd wantrouwen in verband met de werkelijke verantwoordelijkheden. De volkenmoord in Ruanda zal een van de grootste tragedieën van de 20e eeuw blijven. Deze slachtingen, zoals de moord op de paracommando's en de al te vaak vergeten moord op een tiental Belgische burgers, hebben in de opinie diepe sporen nagelaten.

Men moet zoeken naar de waarheid.

1991: 1 927 millions de francs;

1992: 1 466 millions de francs;

1993: 1 267 millions de francs;

1994: 969 millions de francs (jusqu'en avril, date du début du génocide).

Des éléments importants du régime qui a bénéficié de ces budgets de coopération sont accusés d'être les instigateurs du génocide. Certains sont en prison.

Il est clair qu'un tel flux d'aide vis-à-vis d'un pays qui a connu le premier génocide reconnu comme tel par l'O.N.U. depuis 1945 suscite *a posteriori* quelques interrogations légitimes et en particulier: des financements de la coopération belge ont-ils pu, directement ou indirectement, renforcer un régime ou des éléments d'un régime qui s'est ou se sont avérés génocidaires?

De nombreux pays (les États-Unis, la Suisse, les Pays-Bas, ...), beaucoup moins impliqués que la Belgique dans l'histoire du Rwanda, ont cherché à répondre à cette question.

La Suisse, en particulier, a décidé de mener à bien une enquête qui a fait l'objet de nombreux débats au Parlement suisse. Dans le cadre de cette enquête une centaine de personnes ont été entendues.

Je joins en annexe le mandat du groupe d'étude suisse qui montre qu'un pays moins impliqué que le nôtre a eu le courage de faire: remettre en question sa politique.

2) La prise de position de M. Wilfried Martens

L'ancien Premier ministre Wilfried Martens qui est aussi le président du premier parti européen, le Parti Populaire Européen, s'est prononcé à plusieurs reprises en faveur de la création de cette commission qu'il considère comme le seul moyen d'établir toute la vérité.

«Je suis convaincu qu'il n'y aura pas de sérénité dans les familles des victimes sans recherche de la vérité. Et pour chercher la vérité, le moyen le plus approprié n'était pas un procès mais une commission d'enquête.»

Et d'ajouter «j'ai été entendu une fois par une commission d'enquête, à propos des achats de Jeep», il me semble que le problème posé ici mérite au moins autant d'attention.» (*La Libre Belgique*).

La Chambre a récemment décidé de créer une commission d'enquête sur le problème des sectes. L'assassinat des 10 commandos et le génocide de centaines de milliers de personnes ne méritent-ils pas une démarche similaire?

Conclusion

Une commission d'enquête a pour but d'entendre les protagonistes des événements et non de porter a priori des accusations contre qui que ce soit. Le blocage actuel entretient un climat de suspicion légitime sur les responsabilités réelles. Le génocide du Rwanda restera une des tragédies les plus marquantes du XXème siècle. Ces massacres, comme l'assassinat des para-commandos et celui — trop oublié — d'une dizaine de civils belges, ont laissé des profondes traces dans l'opinion.

La recherche de la vérité s'impose.

Alain DESTEXHE.